

OAVDA FAKT, FAKTOID VA FEYK: MEDIA MAKONDAGI AXBOROT
ISHONCHLILIGI MUAMMOLARI

Mamadaliyeva Zulfizar Yusufjon qizi

O'zDJTU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada ommaviy axborot vositalarida uchraydigan fakt, faktoid va feyk tushunchalarining mazmuni hamda ularning zamonaviy media makondagi o'rni tahlil qilinadi. Axborot bozori rivojlanishi natijasida tezkorlik va auditoriya e'tiborini jalb qilish jarayonlari kuchaygani, natijada ayrim hollarda axborotning haqqoniyligi va tekshiruv mexanizmlariga yetarlicha e'tibor berilmayotgani yoritilgan. AQSH va Rossiya OAV tajribasi misolida feyk axborotlarning shakllanish omillari hamda ularga qarshi qo'llanilayotgan choralar ko'rib chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *OAV, fakt, faktoid, feyk, faktcheking, media savodxonlik, axborot manipulyatsiyasi, jurnalistika etikasi.*

Kirish. Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylangan bo'lib, ko'pincha "to'rtinchi hokimiyat" sifatida e'tirof etiladi. Ayniqsa, AQSH va boshqa rivojlangan davlatlarda OAV nafaqat axborot tarqatuvchi vosita, balki jamoatchilik fikrini shakllantiruvchi muhim ijtimoiy institut sifatida faoliyat yuritadi. Zamonaviy media makonda axborot bozori tushunchasi yetakchi o'ringa chiqib, axborotning tezkorligi va auditoriya e'tiborini jalb etish masalasi birinchi darajali vazifaga aylandi. Natijada ayrim hollarda axborotning haqqoniyligi va tekshirilganligi ikkinchi planga tushib qolmoqda.

Media biznesining rivojlanishi natijasida dunyo auditoriyasiga axborot yetkazish jarayonida turli ko'rinishdagi manipulyativ materiallar, jumladan, feyk, faktoid, troll, "qora PR" va boshqa axborot shakllari keng tarqaldi. Axborot oqimining ortishi jurnalistikaning imkoniyatlarini kengaytirgan bo'lsa-da, bir vaqtning o'zida yolg'on yoki noto'g'ri ma'lumotlar sonining ko'payishiga ham sabab bo'ldi. Auditoriyani jalb qilish va reytingni oshirish maqsadida ayrim OAVlar tomonidan shov-shuvli hamda tasdiqlanmagan ma'lumotlarni tarqatish holatlari kuzatila boshlandi.

Jurnalistikada fakt, faktoid va feyk tushunchalari bir-biridan farqlanadi. Fakt — bu real voqelikni aks ettiruvchi, ishonchli manbalar orqali tasdiqlangan va tekshiruvdan o'tgan axborot hisoblanadi.⁵⁴ Faktoid esa tashqi ko'rinishidan haqiqatga o'xshash, biroq to'liq isbotlanmagan yoki kontekstdan ajratib taqdim etilgan ma'lumotdir.⁵⁵ Feyk esa ataylab yaratilgan yolg'on axborot bo'lib, ko'pincha auditoriyani chalg'itish, ma'lum manfaatlarga erishish yoki ommaviy e'tiborni tortish maqsadida tarqatiladi.

⁵⁴ Tandoc E., Lim Z., Ling R. Defining Fake News: A Typology of Scholarly Definitions. // Digital Journalism. – 2018.

⁵⁵ Collins Dictionary. Fake News – Word of the Year. – London, 2017.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Bunga Rossiya OAV amaliyotida tarqalgan Rossiya Prezidenti Vladimir Putin va xonanda Alla Pugachova o'rtasidagi shaxsiy munosabatlar hamda ular haqida tarqatilgan asossiz xabarlarni misol sifatida keltirish mumkin⁵⁶. Mazkur holatda xabarlar auditoriya qiziqishini oshirish va reytingni ko'tarish maqsadida yaratilgan bo'lib, keyinchalik ularning haqiqatga mos kelmasligi aniqlangan. Bu esa feyk axborotlarning jamoatchilik ongiga ta'siri va OAV mas'uliyatining naqadar muhimligini ko'rsatadi. AQSH media amaliyotida ham "fake news" tushunchasi ayniqsa raqamli platformalar rivojlanishi bilan keng tarqaldi⁵⁷. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalayotgan manipulyativ axborotlar jamoatchilik fikriga sezilarli ta'sir ko'rsata boshladi. Shu sababli internet platformalari faoliyatini tartibga solish, axborot sifati ustidan nazoratni kuchaytirish hamda feyklarga qarshi kurashish mexanizmlarini ishlab chiqish masalasi kun tartibiga chiqdi.

Feyk axborotlarga qarshi samarali usullardan biri sifatida faktcheking amaliyoti shakllandi. Faktcheking — axborotni bir nechta mustaqil manbalar orqali tekshirish, uning ishonchlilik darajasini aniqlash va auditoriyaga haqqoniy ma'lumot yetkazish jarayonidir. Bugungi kunda ko'plab davlatlar ushbu mexanizmni jurnalistik standartlarning muhim elementi sifatida qo'llamoqda. Zamonaviy media makonda axborot uzatish jarayoni misli ko'rilmagan darajada tezlashgan bo'lsa-da, bu holat axborot sifati va ishonchligini ta'minlash masalasini yanada dolzarblashtirmoqda. Raqamli texnologiyalar, internet platformalari hamda ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi natijasida axborot ishlab chiqarish va tarqatish imkoniyatlari kengaydi, biroq shu bilan birga noto'g'ri, manipulyativ va tekshirilmagan ma'lumotlarning ommalashuvi ham kuchaydi.

Tadqiqot davomida aniqlanganki, fakt, faktoid va feyk tushunchalari bir-biri bilan bog'liq bo'lsa-da, ularning media makondagi vazifasi va ta'siri turlicha namoyon bo'ladi. Fakt jurnalistikaning asosiy tayanchi sifatida jamiyatni ishonchli axborot bilan ta'minlashga xizmat qilsa, faktoid va feyklar auditoriya ongida noto'g'ri tasavvurlar shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin. Ayniqsa, tezkor axborot almashinuvi sharoitida tekshirilmagan ma'lumotlarning tarqalishi ijtimoiy fikrga, siyosiy jarayonlarga hamda jamoatchilik qarorlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, AQSH va Rossiya OAV amaliyoti misolida ko'rinadiki, feyk axborotlar turli maqsadlarda — auditoriya e'tiborini jalb qilish, reytingni oshirish, jamoatchilik fikrini boshqarish yoki ma'lum manfaatlarni ilgari surish uchun qo'llanilishi mumkin.⁵⁸ Shu sababli zamonaviy jurnalistika oldida nafaqat axborotni tez yetkazish, balki uning haqqoniyligi, xolisligi va ijtimoiy mas'uliyatini ta'minlash vazifasi ham turibdi. Mazkur sharoitda faktcheking mexanizmlarini rivojlantirish, jurnalistlarning kasbiy mas'uliyatini oshirish hamda media etikasi tamoyillariga qat'iy amal qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, auditoriyada media savodxonlik ko'nikmalarini shakllantirish, axborotlarni tanqidiy tahlil qilish va manbalarni tekshirish madaniyatini rivojlantirish zarur hisoblanadi.

⁵⁶ Allcott H., Gentzkow M. Social Media and Fake News in the 2016 Election. // Journal of Economic Perspectives. – 2017.

⁵⁷ McNair B. An Introduction to Political Communication. – London: Routledge, 2018.

⁵⁸ UNESCO. Journalism, Fake News and Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training. – Paris, 2018.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Xulosa qilib aytganda, sogʻlom axborot muhitini shakllantirish faqat OAV zimmasidagi vazifa emas, balki jurnalist, media platformalar, davlat institutlari va auditoriyaning oʻzaro masʼuliyatli hamkorligini talab qiluvchi jarayondir. Aynan shunday yondashuv orqali axborot maydonida haqqoniylikni taʼminlash, feyk va manipulyativ materiallar taʼsirini kamaytirish hamda jamiyatning axborot xavfsizligini mustahkamlash mumkin boʻladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. McNair B. An Introduction to Political Communication. – London: Routledge, 2018.
2. Tandoc E., Lim Z., Ling R. Defining Fake News: A Typology of Scholarly Definitions. // Digital Journalism. – 2018.
3. Allcott H., Gentzkow M. Social Media and Fake News in the 2016 Election. // Journal of Economic Perspectives. – 2017.
4. UNESCO. Journalism, Fake News and Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training. – Paris, 2018.
5. Collins Dictionary. Fake News – Word of the Year. – London, 2017.

